

EGY BŐSÉGVARÁZSLÓ RÍTUS ELTERJEDÉSE A DÉL-ALFÖLDÖN (GURÁSZTAEVÉS — BORNÝÚKERESZTELÉS)

FERENCZI IMRE

I.

Tervmunka programjaként két irányban végzek néprajzi (folklorisztikai) kutatást a Dél-Alföld területén.¹ Egyrészt a gazdasági-társadalmi átalakulásnak a család-, a foglalkozás- és a hagyományos műveltség-struktúrára gyakorolt hatását vizsgálom néhány agrárjellegű és a városhoz való viszonyában egymástól különböző községben,² másrészt regionális folklorisztikai felmérésen munkálkodom. Közleményem ehhez az utóbbi program-részhez kapcsolódik, ezért helyénvaló rövid tájékoztatást adni e felmérés céljáról.

A regionális munkát elsősorban a próbagyűjtések alapján kiválasztott, s az Alföld folklorisztikai jellemzéséhez fontosnak tartott néphit-elemek és népszokások, színjátszó és dramatikus jellegű hagyományok, valamint a kispika körébe sorolható alkotások — monda, legenda, anékdota, vicc és visszaemlékezés — regisztrálására irányul. További célunk az, hogy rámutassunk a szóbanforgó hagyományok funkciójában különböző — stagnáló és dinamikus — rétegeire, az archaikus formák és az átalakult társadalmi-műveltségi viszonyokhoz formálódott, valamint a merőben új szükségletekből keletkezett szokások stb. eltérő helyzetére és egymáshoz való viszonyára. Azt a bonyolult folyamatot követjük, amely a falvak és a jobbára agrár bázisú kisvárosok mai lakosságának a társadalmi tudatában és műveltségi helyzetében mutatkozik. Természetesen nem mondunk le arról az igényről, hogy feltárjuk a vizsgált folklorisztikai jelenségek geneziséét, mélyebb történeti gyökerét.

Vizsgálatunk szükségképpen kapcsolódik a Nagy Magyar Alföldön folyó hasonló jellegű kutatásokhoz.³ Szerencsés körülmény, hogy Szeged népe és az itteni kirajzású falvak hagyománya folklorisztikailag is alaposan feltárt.⁴ Ez több szempontból megkönnyíti tervezett célunk megvalósítását.

Az eddig közreadott gyűjteményekből, tanulmányokból és apróbb közlésekből is kitűnik, hogy a gyűjtési programunkba felvett hagyományok javarészt túlmutatnak a Dél-Alföldön. Az eddig feljegyzett és hangszalagon rögzített újabb adataink szintén ezt igazolják. Regionális felmérésük mégsem haszontalan. Egyrészt azért, mert hozzásegít az Alföld egészének alaposabb folklorisztikai jellemzéséhez, másrészt pedig módot ad a lokális színeződés, a kisebb-nagyobb helyi eltérés felismerésére. Ez az árnyalati, olykor markáns különbség egyikszér a lakosság nemzetiségi

összetételének vagy felekezeti tagoltságának, másszor az ország különböző vidékéről áttelepült jász, kun, palóc stb. népcsoportok otthonról hozott szellemi örökségének⁵ tulajdonítható. Ugyanakkor lényeges feladatunk a tipikus dél-alföldi vagy azon belül kialakult békési, csongrádi, csanádi, Duna–Tisza közí stb. hagyománykörök megrajzolása.

Fölöttébb tanulságos, hogy miképpen őrződött meg és mennyiben módosult az itt élő nemzetiségek (szlovák, román, szerb, német és cigány) idehozott hagyománya,⁶ nemkülönben az, hogy mit vettek át tőlünk, s mivel gazdagították a magyar folklórt. Érdemes megvizsgálni, hogy a bilingvis vagy trilingvis közösségekben miképpen alakult a különböző nemzetiségek egymáshoz való viszonya. Hol, mely területeken és mennyiben következett be kölcsönhatás vagy elzárkózás. Eddigi megfigyeléseink alapján is megállapítható, hogy pl. a magyar-szerb-román nemzeti-ségű közösségben az egy felekezethez (görögkeleti) tartozó román és szerb lakosok között nagyobb volt a kölcsönhatás lehetősége. Nem mellékes körülmény az sem, hogy az együttélés folyamán létrejött a sajátosan új, közös hagyomány, amely a fokozatos kiegyenlítődést segítette. Ebben a nivellálódásban azonban nemcsak a sorsközösség, a hasonló élményalap játszott szerepet, hanem az az archaikus hagyományréteg is, amely már a hódoltság előtt európai, de legalább is délkelet-európai elterjedtségnek örvendhetett. Ebből következően sok archaikus dél-alföldi szokás, amelynek határozott analógiái fellelhetők a Balkánon, nem feltétlenül tekinthető interetnikus vagy intraetnikus kapcsolat eredményének. Ezek esetében a nagyobb hatósugarú és történetileg mélyebb összefüggés feltárásával juthatunk helyes következtetésre.⁷

Mindent összevetve TÁLASI ISTVÁNNak a negyed százada leírt sorai területünket és problémakörünket nézve is mindmáig helytállóak. Ezt írta programadó cikke bevezetőjében: „Amikor felmerül annak szüksége, hogy az Alföld néprajzi kérdéseit és feladatait boncolgassuk, csaknem olyan nehézségek előtt állunk, mintha az egész magyar néprajz vajdó kérdéseit és problémáit vennénk sorra azzal az elhatározással, hogy azokra feleletet adjunk és homályos részleteiben megnyugtató világosságot teremtsünk. Kevés kivétellel minden itt felbukkanó gondolat a magyar néprajz egész területére vonatkozólag is felmerül, legfeljebb egyik-másik esetben fokozottabb táji kíváncsisággal.”⁸ Tegyük hozzá, hogy a Dél-Alföld, de az Alföld számos folklorisztikai problémájára csak akkor adhatunk megfelelő választ, ha a Kárpát medencében történt letelepedésünk után végbement műveltségváltó és európaizálódó folyamat elemzésében kellő figyelmet szentelünk a déli-északi irányú kulturális áramlatnak. Különösen érdekelhet bennünket az az ősi műveltségi réteg, amelyet a délkelet-európai kutatás antik örökségnek tekint a Balkán népi kultúrájában.⁹

Ezúttal a kisparaszti életformával, közelebbről a jószágtartással kapcsolatos egyik archaikus szokás alföldi elterjedéséhez szolgáltatunk adatokat, amelyek

ugyanakkor lehetőséget adnak arra, hogy a terminológia és a rítus mágikus funkciója alapján a távolabbi idő- és térbeli összefüggéseket is érzékeltessük.

II.

Országszerte,¹⁰ így a Dél-Alföldön is számtalan olyan rontó- és elhárító varázslatot ismernek, amely a korábbi hiedelem szerint jó vagy rossz irányban befolyásolta a jószág hasznát, a tehén, juh, kecske tejhozamát. Hasonló a helyzet a szomszéd népek körében is.¹¹ E hiedelmek sajátos csoportja, amely a tehén borjázása utáni *első tej* felhasználásához fűződik. A Magyarország Néprajza IV. kötetében¹² erről a következőket olvashatjuk: „Az első pár napi tej a „fecstej”; ebből az első fejésnek egy részét a tehénnel megitatják, más részét hátára kenik, de a csirkék eledelébe is kevernek belőle. Hevesben ezt a fecstejet a szomszéd gyermekekkel itatják meg s amikor megitták, a gazdaasszony hirtelen lelocsolja őket, hogy tehenének sok és jó teje legyen; az Alföldön a szegényeknek adják. Harmadnap van az első igazi fejés: keresztülköpnek a tehén fején, aztán meztelenül ülnek a tehén mellé. Ezt a fejést megfőzik és a főzés közben összement túrós tejnek a „gulásztá”-nak elfogyasztására a szomszédokat is meghívják; evés után mindenki vizet locsol az istálló ereszére, hogy tehenének bőven legyen teje.”

A Hevesből említett szokás¹³ párhuzamai megtalálhatók a Dél-Alföldön, és nyomon követhetők észak és északkelet felé.¹⁴ Az alábbiakban az elmúlt években följegyzett és hangszalagra vett adataimat ismertetem. Mellettük azokat is közlöm, amelyek többé-kevésbé egyeznek a fentebb idézett szokásokkal. A felsorolásnál a korábbi megyebeosztáshoz igazodom.

A) CSONGRÁD MEGYE:

1. *Tápe*: a) „Na most a családoKnál röndszörint vót tehén. Igen ritka ház vót a régebbi üdőbe, hogy öt, hat, hét, nyóc tehén is nem vót. Az ritka ház vót. Egy, kettővel nem keztek el abba az üdőbe. Na, osztán, hogy így nevezték aszt, hogy az *első tejnél*, kifejésnél stb. — hát nem az első vót az éppen, mer kifejték, meg a bornyú kiszópta. De a gyerökök mégis, a szomszéd gyerökök összegyűttek, osztán így nevezték aszt, hogy *kurácsás tejet* főzünk a gyerököknek. Mert tuggya, az olyan vót még akkor, hogy ahogy asz' melegítették föl, az túrússá vált. Úgy, hogy vótak ekkora turúdarabok benne ë! Mőgaludt mingyá túrúnak, abba a meleg vízbe. A gyerökök mög hát örűtek neki: huuj! túró, mög ez, mög az! Kenyeret is aprítottak bele stb. Akkó vót nyóc-tíz gyerök is a házná. Így összegyűttek a szomszéd gyerökök is. Oszt akkor ezek meg örvendöztek nagyon benne, hogy micsoda kurács tejet ögyünk! Abba az üdőbe ez vót ennek a módja.”

Közbeszólás: „És locsoltuk annak a kisgyerököknek a fejét.”

Folytatás: „Osztán körbeültek — tuggya. Egy nagy gyékény ponyvát léterítették. Körbeültek, körülfogták a tálat, oszt akkor a pohárral, vagy amivel, avval, a gyerököknek egy kis vizet a fejükre locsoltak: majd több teje lösz a tehénnek.”

Közbeszólás: „Csak mikó mán mögötték, na, aszongya az öreg néni: mögötték a tejet? Aszongya: kértök-é még? Nem, nem kérünk mán. Na, akkor fogta a — mit tudom én — kis kantát, oszt mindegyiket végig lőlocsolta. Csöpögött ott elől a víz rúluk. Aszonták, hogy sok teje lögyön a tehénnek. Asztán elmöntenek a gyerökök.”¹⁵

b) „Az első tejet, *kurácás tejet* némely tápaiak a tehén hátgerincén, a szarvától a farkáig végigöntik.”¹⁶

2. *Kistelek*: a) „Mikor a tehén mögellött, és mikor mán az *első jó tejet* használták, akkor összehítták a szomszédbeli, meg az utcabeli gyerököket. Mindégyiknek adtak egy pohárral inni. Azért csinálták, hogy sok tejet aggyon a tehén.”

b) „Az *első jó tejből prec pitét* sütöttek. Mögkénálták belőle a vendégöket, az utcabeli és szomszédbeli emböröket, gyerököket.”¹⁷

3. *Mindszent*: „Mikor a tehén mögellött, összehítták a gyerököket *gurászdát* önni. Az *első tejet* a bornyú kiszopta. A második fejest fölfőzték, de az is olyan turússá vált. Nagy gyúrotálba vagy fazékba öntötték, és azt tötték a gyerökök elé. Körülülték. Öttek, és akkor egy vödör vízzel lőöntötték úket. Ez olyan játék.”¹⁸

B) CSANÁD MEGYE:¹⁹

1. *Maroslele*: „Ha mögellött a tehén, akkor a gyerököket összehívták *gurásztát* önni. Én is vótam *gurásztát* önni. A szomszédba mögellött a tehén. Harmadnapos ellés vót mán. Mögfejték a tehenet, és a tejet fölforralták. De még nem főtt föl, *gurászta* lött belőle. Akkor az asszony möghíttá a szomszég gyerököket: — Gyertök *gurásztát* önni!

Én is elmöntem, mint kisgyerök. A néni egy nagy tálba kidütötte a *gurásztát*, egy nagy edénybe. Létötte a konyha közepire. Mindönkinek adott egy fakanalat. Lőültünk körbe a földön a fazék körül, és úgy kanalaztuk a *gurásztát*. Akkor hirtelen lőterített bennünket egy lepedővel, és egy vödör vízzel lőöntött bennünket. Lött nagy ricsaj. Fölugrottunk, visítóztunk, kiabáltunk. Így szaladtunk el. Persze nagyon örültek ennek a házba, mert ezt möghallotta a kéménybe a boszorkány, és nem mert odamönni. Félt a nagy ricsajtól.”²⁰

2. *Óföldéak*: „Még, mint gyerök vótam, szokás vót, hogy az ellés után a tehéntől fejt jó tejből, de még nem forrt föl, *gurásztát* főztek. Ebből a *gurásztából* mög-vendégölték a gyerököket. Vendégségre hítták a szomszéd gyerököket. Cseréptálat tött lő az asszony a földre. Abba öntötte a *gurásztát*. Nyáron az udvaron, télön bent a házba. Körbeülték a gyerökök, és kanalazták. Mikor mán elfogyóba vót,

az asszony kis guráasztát csöpögtetött a gyerökökre. Nagy ujjongás lött, és ríttak is. Azt mondták, hogy annál jobb, minél jobban rínnak, mert azzal is szaporodik a tej.”²¹

3. *Szőreg*: „A múlt században Szőregen, amikor a földre tett tálból legjobban ettek a gyerekek, egy vödör vízzel leöntötték őket, hogy majd a tehénnek több teje legyen.”²²

4. *Deszk*: „*Goruševina*, amelyet akkor szoktak csinálni, amikor a tehén megellett.

Amikor három-négy napos a bornyú, akkor a háziasszony összehívja a szomszédok gyerekeit. Elmegy mindenhova, ahol gyerek van. Mondja nekik: „Aite na goruševino!” Reggel nyolc óra tájban összegyűlnek a gyerekek, nyolc-tíz gyermek. Ezek olyanok, akik még nem iskolakötelesek. A gazdasszony az udvaron leteríti a pokrócot a földre. A gyerekek letelepednek rá. A háziasszony a cseréptálba hozza a *goruševina* készítményt. Tíz-tizenöt litert. Minden gyerek kap egy-egy tányért és kanalat. Kenyeret nem adnak hozzá. A gazdasszony mindegyiknek ad a tálból. Közbe a gyerekek állandóan verik a tányért a kanállal: nagy zajt csapnak. Mikor a *goruševina* elfogyott, az asszony lepedőt borít rájuk, és egy bögréből vizet hint a fejükre. Azok meg nagy visongással elmenekülnek.”²³

5. *Klárafalva*: „Ellés után pár nappal, akiknek tehene vót, fölforralták a tejet, aztán akkó összemönt. Oszt akkó a konyha közepire löttek egy nagy lábost, körülültették a gyerököket. Oszt azokkal ötették. Hát én mög nem öttem vóna soha! *Gurácának* hitták ezt. Minél jobban mögvendégölték a gyerököket azzal a *guráca-tej*jel, azt a babonát tartották: annál tejesebb lősz a tehén.”

Kérdés: Nem locsolták le a gyerekeket? Válasz: Nem.²⁴

6. *Ferencszállás*:²⁵ a) „*Gurácta-ötetés*. Mikó mögvan a kisbornyú, három napra is még, akkó még nem tiszta a tej. Akkor oszt’ szoktunk fejni, akkó aszt a tejet főforraljuk. De mán az akkó még nem tiszta, akkó van belüle a *gurácta*. Olyan, mint mikor a tej összemén. Főforralni tögyük, oszt összemönt a tej. Olyan a *guráca*. Akkor összehinná a gyerököket, hetet-nyócat a közeli gyerököket. Akko oszt’ lőülnek a földre. Odatönni elébök, kanalat anni, oszt ott őszik a *guráasztát*, akkor oszt vízzel möglocsolni őket, a gyerököket, hogy sok tej lögyön, sok tejet aggyon a tehén. Hát ilyen a *guráasztá*. Akkó csivalkonnak, fölugrálnak, egyik őszik, a másik nem.”

b) „Mikor a tehén mögellött, a harmadik nap fejte mög a gazdasszony. Szokás vót, hogy ilyenkor összehitták a szomszéd gyerököket. Főmelegítette a tejet, olyan *guráca* lött belőle. Lőültette őket, elébük tötte a tálba a *gurácát*. Biztatta a gyerököket: — Ögyetök gyerökök! Ögyetök gyerökök! Sorba ültek, és akkor vizet csöpögtetött rájuk. Nagy öröm vót ez a gyerököknek, a *gurácaövés*.”

c) „Azér vendégölték mög a gyermeköket, hogy zsíros teje lögyön a tehénnek.”

7. *Kiszombor*: „*Guráasztá övés* vagy *bornyúszentölés*: Ellés után a második vagy harmadik nap, amikor már egészségösebb a tehén teje, de még nem főtt föl,

a gazdasszony összehívta az utcabeli, környékbeli gyerököket. Nyáron az udvaron, rossz időbe a konyhába terített nekik. Lábosba adta föl az asztalra a guráasztát. Körülülték a gyerökök, és régebben kerek fakanállal kanalazták a guráasztát. Az asztalt abrosszal terítették le. Mikor javába kanalaztak, a gazdasszony lepedőt borított rájuk, és hideg vízzel lelocsolta őket. Fölugrottak, sokszor a terítéket is lerántották. A frissesség jó jel. Amilyen gyorsan ugrálnak és szaladnak a gyerökök, olyan friss lősz a bornyú. A vendégség után sokszor *citura-bálat* röndöztek. Valaki citerált, a nyóc-tizenkét éves gyerökök mög táncoltak.

Ez a szokás 18-ig rendszeresen mögvót, de azután is még sokáig.”²⁶

8. *Apátfalva*:²⁷ a) „Megellett a tehén, oszt akkor abbul a tejből beforraltak. Abbul lett a *gurács tej*, abbul a tejből. A gyerekeket leültette (a gazdasszony), egy nagy tálba beleöntötte aszt a tejet. Oszt akkor a gyerekeket körülültette. Öt, hat, hét, mikor mennyien vótak. Oszt akkor leterítette őket olyan lepedővel vagy abrosszal. Oszt akkor öntött rájuk vizet, a gyerekekre. Oszt akkor sivalkodtak, fölugráltak a *gurács tejtől*, mert ették a *gurács tejet*.”

Kérdés: A házban történt? Válasz: „A házba, persze, vagy a konyhába.” Kérdés: A házbeli gyerekek vettek részt vagy a szomszédból is voltak ott? Válasz: „Persze, mind a gyerekek, a szomszédtól is. Körülülték öten-hatan. Letették a *gurács tejet*, oszt akkor le az abrosszal, oszt akkor (a gazdasszony) leöntötte vízzel. Oszt akkor civalkodtak, oszt fölugráltak.” Kérdés: Miért csinálták ezt? Válasz: „Hát, hogy sok legyen a tehén teje.”

b) „Mikor megellett a tehén, akkor a gazdasszony összehívta a gyerekeket *gurácsat enni*. A konyhába a fődre tette le a tálát és körülülték a gyerekek. Mikor javába ettek, a gazdasszony egy köcsög vízzel leöntötte őket. *Sivalkodtak* a gyerekek, de aztán ettek tovább. Azért csinálták, hogy sok teje legyen a tehénnek.”

c) „*Gurács tejjel* megvendégelték a gyerekeket. Mink is csináltuk. Azér’ csináltuk, hogy sok teje legyen a tehénnek, meg hogy ne rontsák meg a tehenet.”

9. *Magyarcsanád*: „Szokás vót, hogy a *korjaszté*-ből megvendégelték a gyerekeket. A gazdasszony hívta össze a szomszéd gyerekeket. Evés közbe lelocsolta őket. Nagy zsvajgással felugráltak, elszaladtak. Azér csinálták ezt, hogy így sok teje lesz a tehénnek.”²⁸

10. *Csanádpalota*:²⁹ a) „Ha megellett a tehén és mán pár napos vót a bornyú, összehítták a gyerekeket *guráasztat enni*. Magam is ott vótam Szendrey Marcelléknél. Egy fazékba öntötte bele az asszony a *guráasztat*. Körülültünk. Fakanállal ettük, kanalaztuk. Egy kanna vízzel lelocsolt bennünket. Felugráltunk, visítoztunk, elszaladtunk. Azér’ csinálták, hogy jó étvágyú legyen a tehén.”

b) „Ellés után, még *gurázdás* a tej, *gurázda-főzést* csináltak. Az asszony főzte. Fogott az utcán gyerekeket. Szólt egynek-kettőnek, az meg a többieknek. Tizenöt-husz gyerek is összejött. Sok gyerek vót abba (1900 körül) az időbe. Az udvaron vagy a gangon leültek a fődre. Az asszony egy 15–20 literes cseréptálba öntötte

a *gurázdát*. Ott vótak ezek felakasztva a ház előtt. Régen fakanállal kanalazták. Körülülték a tálat, úgy ették. Az asszony egy kanta vízzel lelocsolta őket. Lett nagy rivalgás. Felugráltak és elszaladtak. Azért csinálták, hogy sok teje legyen a tehénnek.”

c) „Mink úgy csináltuk. Vót egy tehenünk, megellett. *Bornyúkeresztelőt* csináltunk. Sütöttem egy kemence turóslepényt. *Tejlevest* főztem, és megvendégeltük a gyerekeket. Jöttek az iskolából, behívtuk őket. Vagy, ha valaki erre járt, azt is. Azt tartották, hogy így hasznos lesz a tehén.”

C) BÉKÉS MEGYE:

1. *Gádosos*: „Mikor megellett a tehén, akkor a két-három napos tejet beleöntötték a *vájlingba*. Fölforralták, és *gurásztá* lett. Akkor oszt a szomszéd gyerekeket összehívta a gazdasszony, és a *vájlingon* körülültették a gyerekeket. Lehetőleg minél többet. Mikor legjavába kanalazták, leöntötték őket hideg vízzel. *Sivalkodtak*, felugráltak, és elszaladtak. Néha sorba verődtek, úgy szaladtak. Ez olyan mulatság vót, hogy sok legyen a tej.”³⁰

2. *Újkígyós*: A vízzel történő lelocsolásra vonatkozó adat szerint: „... az összehívott és megvendégelt gyerekeket fejből leöntik vele.”³¹

3. *Szeghalom*:³² a) „Mikor a bornyú megvót, majd főztek *gurásztát*. Összehívták a gyerekeket, vót sok gyerek, megvendégelték őket *gurásztá*val. Leültették körbe. A fazikba vót a *gurusztá*, azt ették.”

b) „Birkafejiskor a gomolya után maradt a savó. Felfőzték. Ebből lett a *zsenedice*. Akkor összehívták a gyerekeket. Ették a *zsenedicét*.

Aadtak belőle a szomszédoknak.”

4. *Déványa*: „A tehén ellésekor az *első napi tejet* kiöntötték, de inkább megittatták a bornyúval, vagy az anyyával, Mikor már két-három napos vót a bornyú, jobb vót a tej, *gurásztát* (*gurusztát*) főztek. Összehívták a gyerekeket, lábasba tették nekik az ételt. Körülülték, és kanállal ették. Azért csinálták, hogy több teje legyen a tehénnek.”³³

D) HAJDÚ MEGYE:³⁴

1. *Hajdúszovát*: Szokás volt, hogy a tehén ellése után a harmadik napon *gurusztát* főztek. Ebből a gazdasszony küldött a szomszédoknak. Azt tartották, hogy így több tejet ad a tehén.”³⁵

2. *Mikepércs*: Mikor a tehén megellett, akkor néhány nap múlva vagy tejet, vagy *gurásztát* küldött a gazdasszony a rokonoknak és a szomszédoknak.³⁶

3. *Vámospércs*: a) „Amikor a tehén megellett, két-három nap múlva *gurásztát* főztek. Összehívták a szomszéd gyerekeket. Egy nagy tálba öntötték ki nekik a

gurásztát. Letették a tálat a fődre, a gyerekek körülülték, és úgy kanalazták. Azt tartották, hogy így több teje lesz a tehénnek. Azért vendégelték meg a gyerekeket.”

b) „Amikor a tehén megellett, akkor főzték a *gurásztát*. Vittek belőle a szomszédoknak, bögrébe. A szomszédok meg adtak helyette korpát vagy kenyírhajat. Azér vót ez, hogy sok tejet aggyík a tehén. Egy csipet sót tettek a *gurásztába*, hogy meg ne rontsák a tehenet.”³⁷

E) BIHAR MEGYE:

1. *Körösszegapáti*.³⁸ a) „A kis bornyú mán három napos is vót, akkor főztük a *gurásztát*. Sok gyerek vót, a szomszéd gyerekeket mind elhívtuk, adtunk nekik *gurásztát*. Jóízűen megették. Így vót szokás abba az időbe (1945 előtt). Azt mondták, hogy több teje lesz a tehénnek.”

b) „Ha megellett a tehén, mer’ mindig vót kettő-három, hát akkor főztük a *gurásztát*. Olyan túróssá vált, még nem lehetett felforralni rendes tejnek. Küldtünk belőle a szomszédoknak. Az a mondás járta: „Ha adunk másnak, mink is kapunk istentül.”

c) „Régen a’ vót a szokás, hogy összehítták a gyerekeket *gulusztát* enni. Megellett a tehén, azután főztünk *gulusztát*. Mink úgy mondjuk inkább, *kurászta*. Vót olyan bádogtányér, abbul ették. Nyóc-kilenc gyerek is együtt vót. Emlékszem, az öreg bába néni is főzött. Jöttek a gyerekek. *Kurászta* evés után kis kalácsot adott nekik. Ettek. Akkor elővett egy kis csuprot, és vízzel lelocsolta a gyereket.”

Kérdés: Miért locsolta le őket? Válasz: „Azért, hogy tejesebb legyen a tehén.”

2. *Nagykereki*: „Szokás vót, hogy a tehén ellésekor főztek *gurásztát*. Még nem forrt fel a tej, akkor csinálták. Ebből küldtek a szomszédoknak, ismerősöknek.”

Kérdés: Miért ajándékozták meg a szomszédokat? Válasz: „Azért szokták, hogy sok tejet adjon a tehén. Ezt tartották.”³⁹

3. *Pocsaj*: „Ha a tehén megellik, akkor az a szokás, hogy főzzük a *gulásztát*. Ebből küldünk a rokonoknak, meg olyan helyre, ahun nem fejnek.”⁴⁰

4. *Nagyléta*.⁴¹ a) „Édesanyám mindig mondta, híjjátok el a gyereket. Adtunk nekik *gurásztát*. Azt mondta édesanyám, jobb lesz a tehénnek. Sok teje lesz, jól tejel.”

b) „Hát örültünk a kisbornyúnak. Megellett a tehén. Majd utána harmadnap a gyenge tejet *kasztrojba* öntöttük. A sparheltre tettük, vagy le a kemencébe. Összetúrósodott. Ez a *gurászta*. Körbe, a házaktul összekiabáltuk a gyereket: — Gyertek, gyertek *gurásztát* enni! Sokan vótak. Leültek a fődre. Cseréptálba öntöttük a *gurásztát*. Körbeültek, úgy ették.

A szomszédoknak is küldtünk *gurásztát*. Egy kis tálba vagy csuporba. De nem üresen küldték vissza. Tettek bele korpát vagy darát, úgy viszonozták. Ha

nem vót mit beletenni, teleöntötték vízzel. Mikor hazavitték, ezt a vizet felöntötték az istálló eresziére. Azért csinálták, hogy a tehén is úgy locsolja majd a tejet, ahogy csürgött a víz lefelé. Sok teje lesz. Néha még máma is küldünk gurásztát.”

5. *Bagamér*: „Megellett a tehén, főztek *gulásztát*. Ebből vittek el a szomszédoknak, jó embereiknek, rokonságnak, kis szilkébe. Vót, aki literes csuporba vitt belőle. Mikor az ajándékot, ezt a *gulásztát* kiöntötték, nem üresen hozták vissza. Vizet öntöttek bele. Ezt a vizet a gazdasszony az istálló eresziére öntötte. Azér csinálta ezt, hogy sok teje legyen a tehénnek. Úgy aggya a tehén a tejet, ahogy csürog a víz lefelé. Máma már nem csinálják. Ez is elmúlt.”⁴²

F) SZABOLCS MEGYE:

1. *Nyírábrány*: „*Gurászta*evésre összehítták a gyerekiket. Néha az asszonyokat is. Megellett a tehén, főztünk *gurásztát*. A gyerekek körbeültek, tányérba raktuk ki nekik a *gurásztát*. De nem vót szabad fűjni. Azt tartották, hogy elmegy a tej, vagy ritka (zsírtalan) lesz. Mikor megették a *gurásztát*, lelocsoltuk őket. Nagy ricsajt csaptak, felugráltak. Azér’ csinálták, hogy olyan friss legyen a kisbornyú, mint a gyerekek.”⁴³

2. *Szentanna-pusztá* (Nyírábrány): Szokás, hogy a tehén ellése után pár nappal *gurásztát* főznek és abból megvendégelik a gyerekeket. Leteszik a földre a nagy edényt, abba öntik a *gurásztát*. Körülülük, úgy kanalazzák. Evés vége fele lelocsolják a gyerekeket. Azok fölugrálnak, kiabálnak, és elszaladnak. Azért öntik le őket, hogy olyan fürge, friss legyen a bornyú, mint a fölugráló gyerekek.

3. *Nyírácsád*:⁴⁴ a) „*Gurásztát* főztek fazikba, mikor megellett a tehén. Vászonzazikba leginkább, mert abba nem kozmált oda. Az asszony szólt a gyerekiknek a szomszédba. Sokszor összejött nyóc-tíz is. Nyári időbe leültek a küszöbnél, téli időbe benn az asztalnál. Vászontányérba (mázatlan cseréptányér) szedett ki nekik az asszony a *gurásztából*. Rígen fakanál vót, azzal ették. Mikor a végére jártak, vizet locsolt rájuk. A bádogbul kézzel lecsapta őket vízzel. Felugráltak, elszaladtak. Azér’ vót ez, hogy a bornyú is olyan jókedvű legyen, mint a gyerekik.”

b) „A tehén megellett, főztek *gurásztát*. Egy-egy tányérral adtunk a szomszédoknak. E vót a szokás. Máma is megvan, újságkor viszünk a szomszédoknak. Viszünk disznótorkor.”

4. *Nyírlugos*: A tehén ellése után két-három nappal *gurásztát* főz a gazdasszony. Meghívja a szomszéd gyerekeket *gurásztát* enni. Lakoma végén lelocsolja őket vízzel.

5. *Nyírbélték*:⁴⁵ a) „Mikor megellett a tehén, akkor főztek *gurásztát*. Kiment a gazdasszony az utcára, és behívta az ott jáccadozó gyerekeket. Megvendégelte őket *gurásztával*. Ráadásul ittak a csuporból vizet vagy az asszony vizet spriccelt rájuk. Ez mindenfelé szokás nálunk. Azért csinálták, hogy sok tejet aggyon a tehén.”

b) „Mikor főzte a *gurásztát* a gazdaasszony, kisbornyú vót, küdtek belőle a szomszédba. Egyik viszonzta a másiknak.”

III.

A további gyűjtések alapján föltérképezhető lesz a szokás dél-alföldi és még szélesebb körű elterjedése. A Csongrád (A), Csanád (B), Békés (C), Hajdú (D), Bihar (E), Szabolcs (F) megyék sorrendjében bemutatott adatok szerint 1945-ig általános szokás volt, hogy a tehén borjazása után fejt és már ehető tejet (*első tej*: A/1-a, A/3; *első jó tej*: A/2-a, b) fölforralták, s a megtúrósodott ételt, a *gurásztát* elfogyasztották. A lakomára meghívták a környékbeli gyerekeket, vagy küldtek belőle a szomszédoknak, rokonoknak és ismerősöknek. A szokást bőségvarázsló mozzanat egészítette ki.

1. *A terminológiák tanulsága*: A szinonim és hangzásra rokon elnevezés változatos. CSONGRÁDban *kurácás tej*, *kurácsás tej*, *gurászta* és *gurázda*,⁴⁶ CSANÁDban *gurászta*, *gurázda*, *guráca*, *gurácta*, *guráca tej*, *gurácás tej*, *goruševina* (szerb) és *korjaszté* (román); BÉKÉSBen *gurászta*, *guruszta* és *guluszta*,⁴⁷ HAJDÚBAN *gurászta*, *guruszta*, *gulászta*⁴⁸ és *guroszta*,⁴⁹ BIHARban *gurászta*, *gulászta*, *guluszta* és *kurászta* (román); SZABOLCSban *gurászta*, *gulasztra*⁵⁰ terminológiák ismertek. Ezek közül a *gurászta* elnevezés dominál. A nyelvészeti és néprajzi közlemények adatai szélesebb elterjedésre utalnak. A régi BÁCS megyében *kuráca*,⁵¹ ERDÉLYben *gurászta*,⁵² *gulásztra* vagy *gurászta*,⁵³ BUKOVINÁban *kurásló*,⁵⁴ SZATMÁRban *gulászta*,⁵⁵ *gulásztra*,⁵⁶ BEREGBen *gulásztra*,⁵⁷ HEGYALJÁN *kurásztra*,⁵⁸ ZEMPLÉNben *kurásztra*,⁵⁹ *gujesztra* és *gulesztra*,⁶⁰ ABAÚJban *kulajsztra*,⁶¹ *gurászka* vagy *gurászta*,⁶² BORSODban *gurászta*⁶³ és *gurázda*,⁶⁴ a PALÓCOKnál *urda*,⁶⁵ a KUNSÁGban, ill. a NAGYKUNSÁGban *gurászta*,⁶⁶ *gulászta*⁶⁷ és *zangura*⁶⁸ terminológiák fordulnak elő.⁶⁹ Keszi—Kovács L. a hagyományos magyar tejgazdálkodásról írott tanulmányában az *édes-túró* csoportjához sorolja a *gurásztát*.⁷⁰ Kniezsa I. szerint a *gulásztra* és valamennyi változata a román *colastră*, *colastă*, *coraslă*, *curastră*, *curastă* ('Biestmilch') szóra megy vissza, amely a latin *colastra* megfelelője. A bulgár, a keleti szláv és a morva párhuzamok pedig azt mutatják, hogy a vlach pásztorok terjesztették el.⁷¹ Az újabb kutatások még inkább megerősítik KNIEZSA megállapítását,⁷² aki a terjedés általános irányán túl az egyes terminológiák kölcsönzési útvonaltól is meghatározza. A magyar alakok közül a zempléni *gulesztra*, *gujesztra* az ukránból, az abaúji *kujasztra* a szlovákból, az erdélyiek pedig a románból származnak. A többi (pl. alföldi) alakok kölcsönzési iránya még nem dönthető el.⁷³ PRÓNAI A. valamennyit a szlovákból eredezteti,⁷⁴ ASBÓTH O. viszont körültekintő vizsgálatra hívja fel a figyelmet, mert noha több jel arra mutat, hogy a PRÓNAI összeállításában szereplő *gulajsztra*, *kulastra* szót a szlovákból kaptuk, mégis tüzetesebben utána kell

nézni a szlovák változatoknak. Csak így dönthető el, hogy ezt a román eredetű szót mindenütt a szlovákból vettük-e, vagy itt-ott közvetlenül a románból kölcsönöztük.⁷⁵

ASBÓTH kritikai megjegyzését úgy is értelmezhetjük, hogy a magyar nyelvterületen honos alakokat, s azok elterjedését szintén alaposan össze kell gyűjteni. Adatközlésünkéből kitetszik, hogy a Nagy-Alföld felénk eső délkeleti és keleti oldalára az Erdélyre vonatkoztatott fenti jellemzés illik leginkább, amely a történelmi századokban kialakult közvetlen magyar-román műveltségi kapcsolat ismeretében kézenfekvő. A hazai román nemzetiségű lakosság körében följegyzett *korjaszté* (B/9) és *kurásztá* (E/1-c) alak aprónak látszó, hangtanilag mégis lényeges eltérésre utal, ti. arra a tendenciára, hogy a magyar szóhasználatban a szókezdő *k* mássalhangzó helyére a *g* lép, kivéve a *kurácás tej* (A/1-b) és a *kurácsás tej* (A/1-a) terminológiát, amely Szeged környékén használatos. A mai Csongrád m. délkeleti részén is a *guráca* és rokonalakjai a jellemzőbbek. A *goruševina* (B/4) déli szláv származása nem kétséges.⁷⁶

Egy másik észrevételre szintén a terepen szerzett tapasztalat indít. Míg a szomszéd népek állattartását, ill. tejgazdálkodását ismertető szakirodalomban és a korábbi hazai adatközlésekben a *gurásztá* (stb.) megnevezést sokszor a jóság (juh, de főképpen tehén) borjazása után fejt, s még nem rendszeren használható tejre (*pöc-tej*, *fecstej*, *frecstej*: 'Biestmilch', Vormilch) vonatkoztatják, addig informátoraink kifejezetten és egyértelműen a borjazás utáni második vagy harmadik napon fejt tehéntejből felfőzéssel kapott, túróssá vált ételt nevezik *gurásztának*.⁷⁷ E tekintetben is sajátos a *kurácás tej* megjelölés, mert gyakran a borjazás után fejt, még élvezhetetlen tejre használják.

2. *A megvendégelés és a szokás mágikus mozzanatai*: A gyermekek összehívása, megvendégelése és lelocsolása a jóság szaporodása okozta leplezetlen örömet, az új élet ünneplését és a borjú növekedését, valamint a tejhozam gyarapítását célzó varázslatokat egyesíti. Az újságnak számító ételből, a gurásztából lakomát rendeztek, amelyet itt-ott (B/7, B/10) ma is *bornyúszentelőként* vagy *bornyúkeresztelőként* emlegetnek. Egyes helyeken valamilyen tészta, pl. *prec pite* (A/2-b), túrós lepény (B/10-c), kalács (E/1-c) egészítette ki a lakomát. Ebben szintén a rituális étel emléke lappang.⁷⁸ Annak örültek, ha a szíves invitálásnak minél többen eleget tettek: beköszöntek, megkóstolták a tésztát, s ez biztosította a szerencsét. Mintegy 30 községben informálódtunk, s szinte mindegyikben szokás volt a gyermekek összehívása gurásztá-evésre, s helyenként az alkalmi tésztával is megörvendezetttek őket. A közös tálból kanalazó kis vendégekre sok háznál abroszt vagy lepedőt borítottak (B/1, 4, 7, 8), s úgy locsolták le őket. Praktikus fogás, amely a gyermekek óvására vagy megtévesztésére szolgál, de sokkal mélyebb értelmű rítus maradványának is tekinthetjük. A letakarás, a lelocsolás, majd a gyermekek felugrálása, futásnak eredése az új élet (borjú) születését és növekedését szimbolizálja.⁷⁹ A gyermekek

lelocsolása ebben a szokásösszefüggésben az analógiás varázslat tipikus példája, amely Hajdú és Bihar megyét kivéve általánosan elterjedt volt, sőt Biharban is (E/1-c) gyakorolták.⁸⁰ A locsolás helyett néhol guráosztát csepegtettek a lakomázók fejére (B/2) vagy vizet itattak velük (F/5).

Az analógiás bőségvarázslat másik csoportját az az eljárás jelenti, hogy a rokonoknak és a szomszédoknak *kóstolót* vittek az *újságból*, vagyis a guráosztából (főképpen Hajdú, Bihar és Szabolcs m. területén), s ezért jószágeleséget (D/3-b) vagy csak vizet kaptak (E/4, 5) cserébe. A vizet az istálló ereszére öntötte fel a gazdászszöny: ahogy a víz folyik lefele, úgy locsolja majd a tehen a tejet. Ugyanezt a gondolatot tükrözi a Csongrád megyében ismert másik szokás, az, hogy *kurácás tejet* vagy vizet öntenek a tehen gerincén végig.⁸¹ Lényegében különbözik ettől annak a hasonló eljárásnak a funkciója, hogy a jószág nyugalmanak biztosítása végett a csecsmosó vizet a fejős tehen alá vagy a hátára öntik.⁸² Ebben az esetben a víz megtisztító és gonoszelhárító erejére számítottak.

Külön is megemlítenő az a magyarázat, amely a megvendégelt és vízzel lelocsolt gyermekek felugrálására és elillanására vonatkozik. Csanádban (B/7), de különösen a nyírségi községekben (F/1, 2, 3) azt tartották, hogy amilyen gyorsan felugráltak és futásnak eredtek a guráosztát kanalizáló kis vendégek, olyan fürge, vagyis életrevaló lesz a kisborjú. Az analógia világos és egyértelmű. Vizsgált szokásunk mágikus aspektusának szerves része még egy démonelhárító cselekmény-mozzanat. Mindenütt örültek annak, ha a megvendégelt gyermekek lármásak voltak, zajt csaptak. Egyesek (B/1, B/8-c) azzal indokolták a hasznosságát, hogy a zaj elűzi a boszorkányt, s nem tudja megrontani sem a tehenet, sem a gyöngye borjút.

Önálló vizsgálódás tárgyát képezhetné szokásunk kelet- és délkelet-európai analógiáinak⁸³ ismertetése, s az összevetésből adódó tanulságok összefoglalása. Erre módot ad majd az egész Dél-Alföldet átfogó témafeldolgozás.

Jegyzetek

¹ A Dél-Alföld nem alkot népi műveltségi tájegységet, annál megszokottabb geográfiai és gazdaságtörténeti értelmű használata. A három megye (Bács-Kiskun, Békés és Csongrád) etnikailag sokszínű, s néprajzi szempontból problémákban gazdag terület. Itt jegyzem meg, hogy ebben a munkában egyetemi hallgatók is résztvesznek, s néprajzi szakdolgozatok készültek és készülnek erről a területről. Ennek a célkitűzésnek a szellemében folytat kutatást Szabó Magdolna, Actánnak ugyanebben a kötetében olvasható jász vonatkozású cikk szerzője.

² Az etnopszociológiai jellegű, s kifejezetten a paraszti életforma átalakulására figyelő kutatás hazai példáin (mint DANKÓ I.: A termelőszövetkezetek néprajzáinak kutatása. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve — Pécs, 1968. 65—75.) túlmenően főképpen a lengyel néprajzi vizsgálatok ösztönöznek ebbe az irányba. Az idevágó eredményekről szélesebb körben mozogva tájékoztat R. WEINHOLD összefoglalása: Erkenntnisse aus der volkskundlichen Forschung des gegenwärtigen Dorfes in den sozialistischen Ländern Europas. Lëtöpis C 11/12. (1968/69) 264—280.

Érdemes munka Nyugat-Európából E. STRÜBIN: *Beaselbieter Volksleben, Sitte und Brauch im Kulturwandel der Gegenwart* c. munkája — Basel, 1967.² A folklór társadalmi hátterének vizsgálatára a hazai eredményeken túl a román folklorisztikai kutatás inspirál, minthogy érdeklődésünk részint a délkelet-európai összefüggések keresésére irányul. A figyelemre méltó példák közül ld. H. H. STAHL: *Folclorul și obiceiul pămîntului. Studii de folclor și literatură* — București, 1967. 5—26.

³ Elhatározásunkat többek között éppen az Alföld folklórja gyűjtésében és feldolgozásában szerzett tapasztalat érlelte. Különösen a népmonda és a dramatikus jellegű néphagyomány tárgykörében végzett munkánk, s nem mellékesen az élet kiemelkedő alkalmaihoz kapcsolódó szokások tanulmányozása.

⁴ Ebben KÁLMÁNY LAJOS mellett BÁLINT SÁNDORT illeti az elismerés.

⁵ Ma már nehezen szűrhető ki ez az örökség, de az ilyen fáradozás eredményt ígér. Tanulmányos példa erre DIÓSZEGI V. tanulmánya: *A palóc etnokulturális csoport határa és kirajzai (Az égitestet evő mitikus lény, a markoláb elterjedésének tanulságai)*. Népi kultúra — népi társadalom, I. k. Bp. 1968. 217—251.

⁶ Ma is aktuálisak TÁLASI I. korábbi problémafelvetései. Ld.: *Az Alföld néprajzi kutatásának kérdései és problémái. Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve*, I. k. 1944—1945. Szeged, 1946. 33. A kérdés tovább követhető az általa citált irodalomban, így a Délvidéki Szemle 1942-es évfolyamban olvasható cikkeken.

⁷ Ilyen példa az a temetési rítus, amelynek történeti összefüggésének feltárásához Actánk IX. kötetében (5—14.) hoztunk adatokat.

⁸ TÁLASI I.: i. m. I.

⁹ Az újabb Balkán-irodalom egyik inspiráló termése M. S. FILIPOVIĆ tanulmánya: *Volks-glauben auf dem Balkan. Stüdostforschungen*, XIX. (1960) 239—262.

¹⁰ Elegendő áttekinteni az Ethnographia két első évtizedének a kötetait, hogy milyen gazdag az állattartással kapcsolatos szokások, varázslatok hagyománya. Erre utal legújabban L. KESZI-KOVÁCS: *Die traditionelle Milchwirtschaft bei den Ungarn*. In: *Viehwirtschaft und Hirtenkultur...* Herausgeg. L. FÖLDES. Bp. 1969. 691.

¹¹ A román pásztoroknál: ld. DUNĂRE, N.: *Milchprodukte im rumänischen Hirtenwesen*. In: *Viehwirtschaft*, Bp. 1969. 634. — Jugoszlávia népeinél: NOVAK, V.: *Über die Milchwirtschaft bei den Völkern Jugoslawiens*. In: *Viehwirtschaft*, Bp. 1969. 578. — az Erdős Kárpátok ukrán pásztorainál: SIMONJENKO, I.: *Almenwirtschaftliche Schafzucht der ukrainischen Bevölkerung in den Waldkarpaten im 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts*. In: *Vieh- und Hirtenleben in Ostmitteleuropa...* Unter Mitwirkung von M. BELÉNYESY und B. GUNDA Red. L. FÖLDES. Bp. 1961. 386—387.

¹² SZENDREY ZS. és SZENDREY Á.: *Szokások. Magyarság Néprajza*, IV. k. Bp. é. n. (3. kiadás) 218.

¹³ Minden bizonnyal BENKÓCZY E. Egervidéki babonák c. közleményére hivatkoznak a szerzők. Ld. *Ethnographia*, XVIII. (1907) 152. Benkóczy „pöcctej”-et említ a szokás leírásában. SZENDREY Á. A népi élet társas összefüggései c. tanulmányában — *Ethnographia*, XLIX. (1938) 132—133. — hely és forrásutalás nélkül szintén említi ezt a hagyományt.

¹⁴ Szeged vidékéről és Békés megyéből származó adatot közöl BÁLINT S.: *Szegedi szótár*, I. k. Bp. 1957. 851. A Szamoshátról utal a szokásra CSÜRY B.: *Szamosháti szótár* I. k. Bp. 1935. 335.

¹⁵ Elmondotta Dávid János 70 é. Közbeszóló: Forrai Sámuelné Török Anna 62 é. Magnetofon felvétel 1969. III. 23. Vö. BÁLINT: i. m. I. 851.

¹⁶ BÁLINT SÁNDOR tájmonográfiájából (kézirat) származó adat. Közlésre való átgondolását ezúton is megköszönöm.

- ¹⁷ A 2/a, b. adat közlője Monostori János 66 é. 1969. VI. 4.
- ¹⁸ Lantos József 72 é. 1969. V. 31.
- ¹⁹ Ezen belül a szóba kerülő helységek némelyike egykor Torontál megyéhez tartozott. Ilyenek: Szőreg, Deszk, Klárafalva, Ferencszállás és Kiszombor. Vö. FÉNYES E.: Magyarország geographiai szótára, I—IV. k. Pest, 1851. megfelelő címszóival.
- ²⁰ Gazdag József 73 é. 1968. IX. 24.
- ²¹ Papp Sándor 66 é. és Papp Sándorné Dávid Juliánna 70 é. 1968. IX. 24.
- ²² Ld. a 16. sz. jegyzetben megjelölt forrást. Nincs utalás arra, hogy a magyar és a szerb anyanyelvű lakosság körében egyformán szokás volt-e.
- ²³ Adatközlők: Rusz Arzenné Márkovljev Krisztina 67 é. és Rusz Sofia. Szerb szokásként tudják, amely 1945 után elmaradt. A megvendéglés és a lelocsolás magyarázata nem ismerik. 1968. IX. 4. A hívás első része: aite = a dete (na gyerek)...
- ²⁴ Csanádi Jánosné Balázs Mária 69 é. Magnetofon felvétel 1969. III. 24.
- ²⁵ Az a) adat: Vörös Imréné Savanya Krisztina 81 é. Magnetofon felvétel 1969. III. 1., b) adat: Talpai Mihály 84. é., c) adat: Vörös Illés 79 é. 1968. XII. 3.
- ²⁶ Bakaity György 70 é. 1968. XI. 19.
- ²⁷ a) adat: Gyenge Mátyásné Bakai Ilona 79 é. Magnetofon felvétel 1969. III. 21., b) adat: Bárdos Istvánné Horváth Rozália 72 é., c) adat: özv. Bárnai Józsefné Szigeti Juliánna 71 é. 1969. IV. 10.
- ²⁸ *Korjaszté* = Még föl nem forralható új tejből készült étel, vö. gurásza. Koszta György. 55 é. román anyanyelvű. 1968. IX. 21.
- ²⁹ Informátorok: a) adat: Nyerges János 72 é., b) adat: Mari Károly 78 é., c) adat: Mari Károlyné Rigó Mária 75 é. 1968. X. 5.
- ³⁰ Zavarecz János 62 é. 1952-ig Gádoroson élt. Orosháza 1969. VI. 20.
- ³¹ BÁLINT SÁNDOR: Szegedi szótár I. 851.
- ³² Szivós Mihályné Vigh Juliánna 66 é. 1970. V. 14.
- ³³ Özv. Sándor Jánosné Szabó Zsuzsánna 67 é. Leánykorát Dévaványán töltötte, ott látta a szokást. Szeghalom, 1970. V. 14.
- ³⁴ Hajdúszovát, Mikepércs és Vámospercs községből származnak adataink. FÉNYES E. i. m. szerint Hajdúszovát még Szabolcs, Mikepércs pedig Bihar megyéhez tartozó község. Vámospercs hajdúváros.
- ³⁵ Több adatközlő egybehangzó közlése. 1969. VII. 21.
- ³⁶ Végvári Lajos 80 é. és Végvári József 71 é. 1969. VII. 10.
- ³⁷ Az a) adat: özv. Forgács Józsefné Kiss Ágnes 80 é., b) adat: Tömöri Ferenc 90 é. 1969. VII. 17.
- ³⁸ Informátorok: a) adat: Barabás Lajos 71 é., b) adat: Barabás Lajosné Madarász Rozália 70 é., c) adat: Irimi Györgyné Drimba Mária 74 é. román anyanyelvű. 1969. VII. 23.
- ³⁹ Buj Józsefné Szilágyi Vilma 83 é. és Rácz Vilma 66 é. 1969. VII. 29.
- ⁴⁰ Lukács Mihály 75 é. Lukács Mihályné Áron Karolina 72 é. román származásúak. 1969. VII. 11.
- ⁴¹ Informátorok: a) adat: özv. Holló Istvánné Fényi Zsófia 72 é., b) adat: Balogh Pálné Nagy Erzsébet 57 é.
- ⁴² Biró Dániel 73 é. 1969. VIII. 5.
- ⁴³ Özv. Derzsi Jánosné Nikita Erzsébet 55 é. 1969. VII. 17.
- ⁴⁴ Földvári Mihály 76 é. 1969. VIII. 8.
- ⁴⁵ Radó Sándor 79 é. 1969. VII. 23.
- ⁴⁶ Szentés, MNyr. VIII. (1879) 187.
- ⁴⁷ Körösladány, 1970. V. 14. (Saját gyűjtés)

- ⁴⁸ Debrecen, MNyr. VII. (1878) 189.
- ⁴⁹ Hajdúszoboszló, Néprajzi Értesítő, XX. (1928) 73. Az adat szerint juhtejből is készülhetett.
- ⁵⁰ Kis-Besenyőd, MNyr. IX. (1880) 136.
- ⁵¹ Törökkánizsa, IPOLYI A. gyűjtése. BÁLINT SÁNDOR (Szegedi szótár I. 851.) utal rá.
- ⁵² Szőkefalva (Kisküküllő m.), MNyr. XV. (1886) 336.
- ⁵³ Kapnikbánya és környéke, ahonnan romános szóként közlik: NyK. II. (1863) 374.
- ⁵⁴ MNyr. VI. (1877) 472.
- ⁵⁵ MNyr. XI. (1882) 284., CSÜRY B.: Szamosháti szótár, I. Bp. 1935. 335.
- ⁵⁶ SZINNYEI J. (szerk.): Magyar tájszótár, I. k. Bp. 1894. 728.
- ⁵⁷ Márok, Ethnographia, XLVII. (1936) 114.
- ⁵⁸ SZINNYEI J.: i. m. I. 729.
- ⁵⁹ Szürnyeg (Felső-Zemplén), MNyr. X. (1881) 326.
- ⁶⁰ Tállya, MNyr. IV. (1875) 477.
- ⁶¹ Kassa és vidéke, MNyr. XXV. (1896) 384.
- ⁶² Beret, MNyr. III. (1874) 523.
- ⁶³ MNyr. XVIII. (1889) 514.
- ⁶⁴ MNyr. XVIII. (1889) 568.
- ⁶⁵ Magyarország Néprajza, Bp. é. n. II. k. 167.
- ⁶⁶ Tiszaszentimre (Szolnok m.), MNyr. X. (1881) 329.
- ⁶⁷ Nagykunság, MNyr. XVI. (1887) 285.
- ⁶⁸ Nagykunság, Magyarország Néprajza, II. k. 167.
- ⁶⁹ Megjegyzendő, hogy egyes helyeken a borjazás után fejt gyenge tejet (vö. *fecstej* vagy *frecstej*, *pöcstej* stb.) nevezik gúrástának.
- ⁷⁰ L. KESZI-KOVÁCS: i. m. 668. és a 669. lapon a 81. sz. jegyzet.
- ⁷¹ KNIEZSA I.: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I. k. 2. rész. Bp. 1955. 649.
- ⁷² W. MARINOW: Die Schafzucht der nomadisierenden Karatschanen in Bulgarien. Viehzucht... c. kötetben, Bp. 1961. 171. Ld. továbbá a Viehwirtschaft... c. nagy tanulmánygyűjtemény (Bp. 1969.) adatait Jugoszlávia népeiről: 580. (V. Novak), Bulgária területéről: 567. (Ch. Vakarlski), Romániából: 605, 608. (N. Dunăre), a morva-vlachokról: 221. és uo. 11. sz. jegyzet (D. Krandžalov).
- ⁷³ KNIEZSA I.: i. m. 649.
- ⁷⁴ PRÓNAI A.: Tót elemek a nyelvjárásokban... MNyr. XXVII. (1898) 176.
- ⁷⁵ ASBÓTH O.: Tót elemek a nyelvjárásokban. MNyr. XXVII. (1898) 217–218.
- ⁷⁶ Vö. *gruša(i)na, grušava* — V. Novak: Über die Milchwirtschaft, 580. — E. SCHNEEWEIS: Serbokroatische Volkskunde, I. Berlin, 1961.² 169. Az első szótagban feloldott mássalhangzó torlódás a magyar nyelv hatását mutatja. Az adatközlő szerbül és magyarul egyformán beszél.
- ⁷⁷ Így jellemzi L. KESZI-KOVÁCS is: ld. a 70. sz. jegyzetben megjelölt tanulmányt.
- ⁷⁸ Ennek világosabb megnyilvánulásaira említ példát Schneeweis a szorb és a morva néphagyományból. E. SCHNEEWEIS: Feste und Volksbräuche der Sorben. Berlin, 1953.² 164. Hasonló szokásról tudósít a déli szláv bogumilok köréből J. BELOVIĆ: Die Sitten der Südslawen. Dresden, 1927. 250.
- ⁷⁹ Szokásunk egyik, szélesebb körben és összefüggésben vizsgálandó érdekes vonása.
- ⁸⁰ A Szamosháton szintén gyakorolták. Ld. CSÜRY B.: i. m. 335.
- ⁸¹ BÁLINT S.: Szegedi szótár, I. 851. Uő. Csólyospálosról (mai Bács-Kiskun m.) is hoz analógiát említett kézirat monográfiájában.
- ⁸² L. KESZI-KOVÁCS: i. m. 644.

⁸³ Így pl. erdélyi magyar: H. WLISLOCKI: Aus dem Volksleben der Magyaren. München, 1893. 23. (Az első sajt fogyasztásával összefüggő szokás.); román: N. DUNĂRE: i. m. 608.; boszniai stb.: SCHNEEWEIS: Serbokroatische Volkskunde, 169.

DIE VERBREITUNG EINES FÜLLE HERAUFBESCHWÖREN- RITUS IM SÜDEN DER GROSSEN UNGARISCHEN TIEFEBENE

von
IMRE FERENCZI

Im ersten Teil des Aufsatzes berichtet der Autor darüber, dass das Institut für Volkskunde (Szeged) im Rahmen seiner Planarbeit in zwei Richtungen Forschungen im Südosten Ungarns durchführt. Es wird einerseits mit den Methoden der Volkskunde jene Veränderung untersucht, die in der Agrarlebensform und Kultur des Dorfes vor sich geht, andererseits wird auf dem Gebiete von Südostungarn eine regionalartige Abmessung im Themenkreis der Folklore, hauptsächlich in Beziehung zu den epischen Volkstraditionen, den dramatischen und Maskenspielen und Volks-sitten gemacht. Durch diese Forschungsarbeit wird die ethnographische und folkloristische Charakteristik der Grossen Ungarischen Tiefebene befördert, und es werden jene Zusammenhänge untersucht, die sich in der Bildung des Volkes von Südostungarn und von Ost-, bzw. Südosteuropa und besonders in seinem Folkloreschatz melden.

Eine grosse Aufmerksamkeit wird dem Problem gewidmet, dass sich auf dem Gebiete Südost-ungarns nach Aufhebung der Türkenherrschaft von anderen Gebieten des Landes hierhergekom-mene Ungarn und aus anderen Ländern eingewanderte Menschen verschiedener Nationalität niederliessen. Es verlieh dem in Mehrheit von Ungarn bewohnten Gebiet einen bunten ethnogra-phischen Zug. Es wird unter anderem eine Antwort auf die Frage gesucht, in wie weit die Einwohner slowakischer, deutscher, serbischer und rumänischer Nationalität ihre eigenen Traditionen bewahrt haben, und wie sich die Ausgleichung in der Bildung der ungarischen und fremden Bevölkerung verstärkt hat.

Der zweite und dritte Teil des Aufsatzes macht die Verbreitung einer Fülle heraufbeschwören-den Sitte in Ost- und Südostungarn bekannt. Auf diesem Gebiet war es bis 1945 im allgemeinen Gebrauch, dass man die erste gute Milch, die am zweiten oder dritten Tag nach dem Abkalben der Kuh gemolken wurde, aufkochte. Der Name für diese quarkartig gewordene Speise war *gurászta*, *guluszta*, *guruszta*, *kurács tej* usw. Dieses Wort kann auf die rumänische Terminologie *colastră*, *colastă*, *coraslă* usw. (Biestmilch) zurückgeführt werden, das dem lateinischen *colastra* entspricht. Laut I. Kniezsa wurde dieses Wort von Walachischen Hirten verbreitet. Die neueren Forschungsergebnisse bestätigen Kniezsas Annahme. Auf dem vom Autor untersuchten Gebiet kann eine unmittelbare Wirkung von Rumänien her angenommen werden. Das Wesen des in Südost- und Ostungarn verbreiteten Gebrauchs ist, dass man mit der nach dem Abkalben der Kuh gekochten *gurászta* (Biestmilch) die Kinder bewirtet, oder davon Geschenke den Verwandten und den Nachbarn schickt. Die Bewirtung der Kinder erfolgte folgendermassen. Die Wirtin des glück-lichen Hauses lud die in der Gasse wohnenden, 7—10 Jahre alten Kinder ein. Sie stellte dann die in eine grosse Schüssel gegossene *gurászta* auf den Fussboden oder auf den Tisch. Die Kinder umsassen es und sie assen mit Löffeln aus der gemeinsamen Schüssel. Als der Schmaus zu Ende war, überdeckte die Wirtin sie plötzlich mit einem Leinhaken und goss Wasser über sie. Grossen Lärm machend sprangen die Kinder auf und sie liefen davon. Die Bekanntmacher legen diesen Gebrauch folgendermassen aus: 1. Die Kuh wird viel Milch geben, 2. das Kalb wird flink und

gesund sein, 3. der Lärm verscheucht den Dämon, die Hexe. Diese Sitte war im Kreise der Bevölkerung serbischer und rumänischer Nationalität weitverbreitet. Diese Bewirtung wird auch Kalbstaufe und Kalbsweihe genannt.

Hauptsächlich im Komitat Hajdu-Bihar war Gebrauch, dass man von der *gurászta* den Nachbarn und den Verwandten Geschenke sandte. Dafür gab man Futter für die Tiere in Tausch oder man goss nur Wasser in das Gefäß der Beschenker. Die Wirtin schüttete dieses Wasser auf das Traufdach, damit die Kuh viel Milch gebe. Begründung: wie das Wasser vom Dach herunterrinnt, so wird auch die Milch der Kuh fließen. Es war auch Sitte, dass den Kindern und Erwachsenen Kuchen vorgesetzt wurde, der zu dieser Gelegenheit gebacken wurde. Manchenorts wurde dieser Kuchen *prec pite* genannt.

In einer weiteren Veröffentlichung fasst der Autor die Verbreitung des Gebrauchs in Ungarn und seine südosteuropäischen Parallelen zusammen.